

**Радутний
Олександр Едуардович**

доктор філософії (Ph.D.) в галузі права, доцент
кафедри кримінального права № 1 Національ-
ного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого (м. Харків)

ідентифікатор ORCID
orcid.org/0000-0002-6521-3977
Researcher ID: E-6683-2015

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ЦИФРОВОЇ ЛЮДИНИ В КІБЕРНЕТИЧНОМУ ТА ІНШОМУ ПРОСТОРИ

Сьогодні всіх, хто користується розумними окулярами, кардіостимуляторами або біопротезами та іншими подібними приладами, у певному розумінні можливо іменувати кіборгами (скорочення від англ. «cybernetic organism» – біологічний організм, який містить у собі механічні та(або) електронні компоненти) – людьми, невід’ємною частиною тіла яких стали неорганічні елементи, в тому числі під керуванням електроніки та штучного інтелекту.

Феномен цифрової людини (*Homo numeralis* або *Homo digitalis*, або *Homo horologium*, як наступний за *Homo sapiens* щабель еволюції)¹ пов’язаний з досягненнями біоінженерії, створенням живих істот, які поєднують органіку з неорганікою (згаданий «cybernetic organism») та, врешті решт, зі створенням неорганічної форми життя.

Так, біоінженерами з Гарварду (США) створено м’який робот, що обгортається навколо серця людини і допомагає йому працювати, у Науково-дослідному інституті Скріппса (США) – напівсинтетичний організм зі штучною ДНК, до генетичного коду якого можна ввести необмежену кількість синтетичних елементів X і Y для створення нових життєвих форм, вже навчилися вирощувати чутливі волоски внутрішнього вуха, які вважалося неможливим відновити, що потенційно може повернути слух навіть тим, хто втратив його назавжди, штучну сітківку людського ока створили в Оксфорді, стовбурові клітини крові людини вперше було вирощено в лабораторії Бостонської дитячої лікарні (США), біонічна шкіра була створена в Університеті Міннесоти (США) тощо. Система C-LEG успішно використовується для заміни ампутованих ніг людини², в Інституті реабілітації інвалідів в Чикаго (RIC, США) ще у 2006 р. було успішно імплантовано біонічну руку жінці³, а ще раніше подібні маніпулятори були імплантовані п’яти чоловікам. Примітним є той факт, що таку біонічну руку, або іншу кінцівку, або орган (наприклад, зору або відчуття запаху) мож-

¹ Радутний О.Е. Кваліфікуючі ознаки, пов’язані з досягненнями наукового прогресу (біоінженерія, штучний інтелект, неорганічна та змішана форма життя) / Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (25 трав. 2018 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. – 214 с. – с. 41– 43; *також див.:* Радутний О.Е. Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект / Інформація і право: науковий журнал / редкол.: В.Г. Пилипчук та ін. – К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2018. – № 2 (25). – 164 с. – с. 158 – 171

² C-Leg above knee prosthetic leg // [Electronic resource] – Mode of access : <https://www.ottobockus.com/c-leg.html/> – Title from the screen.

³ Woman outfitted with robotic arm // [Electronic resource] – Mode of access : <https://medicalxpress.com/news/2006-09-woman-outfitted-robotic-arm.html/> – Title from the screen.

ливо зробити і більш потужними, ніж втрачений оригінальний орган або кінцівка звичайної людини. Саме у цьому напрямку йде Агенція з перспективних оборонних науково-дослідницьких розробок США (Defense Advanced Research Projects Agency in the United States, DARPA), яка багато років займається розробкою солдата, що за допомогою високотехнологічних засобів отримує підвищені розумові та фізичні здібності⁴.

Між новими людьми може сформуватися новий простір комунікації, який перебуватиме виключно або переважно у віртуальному просторі. Останній вже сьогодні має свої власні виокремлені характеристики, у тому числі протяжність, структурність, час, логіку та закони функціонування. Віртуальна реальність цифрової людини може взаємодіяти з іншими відомими реальностями, в тому числі з моносуб'єктивною (яку людина не поділяє ні з ким, яка є дійсною тільки для тієї людини, що її переживає) та інтросуб'єктивною (яку людина поділяє з іншими людьми, що для всіх них означає загальну спільність уявлень про світ і його побудову, відносини між собою, призначення та способи використання оточуючих матеріальних і віртуальних предметів тощо).

Одним з найбільш амбіційних проєктів по створенню людини-кіборга є розробка двостороннього інтерфейсу між мозком людини та комп'ютером, що дозволить останньому зчитувати електричні сигнали та одночасно передавати зрозумілі повідомлення. Завдяки цьому інтерфейсу мозок може напряму підключатися до мережі Інтернет або об'єднуватися з іншими у власну мережу, наприклад у так званий Інтернет речей (англ. Internet of Things, IoT) або Всеосяжний Інтернет (англ. Internet of Everything, IoE). Чи залишиться після цього у певної фізичної особи її ідентичність і як це вплине на колективне свідоме та підсвідоме, поки що є незрозумілим.

Зазначений проєкт утворює дотичну до третього напрямку – створення неорганічної форми життя. Переходом до неї може стати копіювання або повне перенесення (без залишків на первинному носіїві) свідомості, інтелекту та особистості людини на цифровий або іншій носій. Копіювання породжує правову та етичну проблему співвідношення між копією та оригіналом (зокрема, де саме залишається справжня індивідуальність – у первинному фізичному тілі, чи на цифровому носіїві, з якого вона може бути перенесена у нову біологічну оболонку), а також проблему їх одночасного співіснування (оригіналу та копії або декількох копій, в тому числі, для вирішення питання про співучасть у вчиненні злочину) тощо.

При цьому актуалізується питання про те, чи не настав час для переосмислення у межах доктрини кримінального права традиційного підходу щодо визначення початкового моменту життя людини (ним сьогодні визнається початок фізіологічних пологів) з урахуванням тих відчутних ударів, що йому завдають результати новітніх досліджень: сесія Ради Європи по біоетиці у грудні 1996 р.

⁴ *Douglas Ernst*. Real-life Jason Bourne: SEALs test 'cognitive enhancement' / The Washington Times - Monday, April 3, 2017 // [Electronic resource] – Mode of access : <https://www.washingtontimes.com/news/2017/apr/3/navy-seals-elite-units-testing-cognitive-enhanceme/> – Title from the screen.

визнала, що ембріон є людиною уже на 14-й день після запліднення; академік Г.О. Кірпічніков часом виникнення самостійного життя, в тому числі людини, вважає момент привнесення свідомості у будь-яке фізичне тіло; фахівець в галузі медицини, біоетики та екології проф. В.П. Казначеев зазначає, що життя починається з моменту привнесення певної інформації (хвильової соліторно-голографічної форми) у білково-нуклеїновий організм тощо.

Ще одна можливість переходу до неорганічної форми життя пов'язана з ідеєю поступової прижиттєвої міграції свідомості, інтелекту та особистості людини з біологічного носія на більш міцний і витриваліший (наприклад, на приєднаний електронний мозок, який можливо завантажити у роботизоване тіло). Такий варіант досліджує невролог з Йельського університету (Yale University) Стівен Новела (Steven Novella).

Фундаментально досліджуючи проблему суб'єкта міжнародного права, О.В. Тарасов прогнозує появу *правової іморталогії* (від лат. immortalitus – безсмертя) – науки про безсмертя правової особистості, одночасно погоджуючись з тим, що розвиток нано- і біотехнологій уможливають заміну майже будь-якого пошкодженого людського органу на новий, в той час як свідомість людини можливо буде перенести на цифровий носій з безмежним обсягом пам'яті. За реалізацію такої можливості складно буде відрізнити штучний інтелект від інтелекту, який початково не був штучним.

Це утворює нові виклики суспільству і правовій реальності. Покращені здібності (пам'ять, сила, спритність, швидкість, витривалість тощо) можливо буде використати не тільки для суспільно корисної діяльності, але й для здійснення протиправної поведінки. В останньому випадку є підстави запропонувати розглядати такі нові характеристики суб'єкта злочину в якості його спеціальних ознак, що повинно знайти своє відображення шляхом внесення відповідних змін у чинне законодавство, в тому числі у норми КК України. Але при цьому слід бути вельми обережними, адже безсистемне «вдосконалення» положень закону про кримінальну відповідальність здатне породжувати «законодавчий вірус»⁵, або змушувати вдаватися до «наукового ворожіння»⁶.

Крім того, не виключається можливість появи нового вищого класу людей або нової касты, адже не всім і далеко не відразу стануть доступні результати революційних досягнень в галузі біоінженерії, напіворганічної та неорганічної форм життя. Так поступово і без привертання зайвої уваги відбудеться повернення до скомпрометованих, але вабливих поглядів еволюційного гуманізм-

⁵ Киричко В.М. Законодавчий вірус у системі КК України: визначення і актуалізація проблеми на прикладі ст.368-2 КК «Незаконне збагачення» / [Текст] / В.М. Киричко // Проблеми законності : зб. наук. праць / відп. ред. В.Я. Тацій. – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2016. – Вип. 133. – 282 с. - с. 142 – 151

⁶ Радутний О.Е. Нарис стану інформаційно-законодавчої діяльності на прикладі КК України / [Текст] / О.Е. Радутний // Інформація і право: науковий журнал / редкол.: В.Г.Пилипчук та ін. – К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2016. – № 3 (18). – 103 с. – с. 58 – 68

му, якщо останній політкоректно не пов'язувати з ідеологією Третього Рейху (Drittes Reich), як напрямку створення надлюдини з покращеними здібностями.

Чи буде цифрова людина так само, як і звичайна, ідентифікувати та поділяти у кібернетичному та(або) іншому просторі сучасні гуманістичні цінності, або сповідувати те, що сьогодні сприймається як антицінність? Адже через притаманність природі людини ціннісного критерію тільки вона здатна визначати, що є суспільно небезпечним, нейтральним або корисним. З іншого приводу сформульована свого часу П. Рабіновичем теза залишається актуальною й для розглядуваних питань: зміна потреб здатна спровокувати зміну ціннісних орієнтирів, оскільки цінність визначається як властивостями об'єкта, «носія» цінностей, так і потребами суб'єкта⁷.

Зміна аксіологічних орієнтирів здатна спровокувати заміну цінностей на антицінності, полем боротьби за які чи проти яких буде виступати віртуальна реальність, моносуб'єктивна реальність окремого індивіда та інтерсуб'єктивна реальність правового простору.

З іншого боку, загроза виходить не тільки з боку самої цифрової людини. Остання може бути об'єктом злочинного впливу або маніпулювання через втручання у роботу її пристроїв (штучне око, рука або нога, слуховий апарат, накопичувач пам'яті, програмне забезпечення тощо) або штучного інтелекту, під керуванням якого знаходиться той чи інший пристрій (розумні окуляри, кардіостимуляторами, біопротези тощо).

Самій цифровій людині може бути завдано певної шкоди (її життю або здоров'ю, майну, персональним даним тощо), або через несвідоме для неї її використання суспільно небезпечні наслідки можуть бути завдані іншим потерпілим – державі, суспільству або окремим юридичним чи фізичним особам. В останньому випадку таку цифрову людину за певних умов слід буде визнавати специфічним знаряддям вчинення злочину, як це має місце по відношенню до фізичної особи, яка хоча і виконала повністю або частково об'єктивну сторону злочину, але є малолітньою або психічно хворою тощо, тобто особою, яка відповідно до закону не підлягає кримінальній відповідальності (ч.2 ст.26 КК України – посередня винність).

Відомо, що на уявлення про певні цінності та антицінності, визнання їх у цій якості та встановлення ієрархії значущості впливають їх відносна аксіологічна нестабільність та періодична переоцінка, які формуються завдяки пізнавальній активності конкретного актора⁸. Так само відомо, що здатність до пізнавальної діяльності, в тому числі до самопізнання, самоаналізу та виправлення

⁷ Рабінович П.М. Социалистическое право как ценность : монография / П. М. Рабінович. – Львов : Изд-во при Львовс. гос. ун-те издательского объединения «Вища школа», 1986. – 167 с. – с. 9

⁸ Актор – діючий суб'єкт (індивідуальний чи колективний), індивід, соціальна група, організація, інститут, спільність людей, які вчиняють дії, спрямовані на інших, наприклад, держава є головним політичним актором в галузі політики і провідним соціальним актором у суспільстві (див.: Актор (суспільні науки) / Вікіпедія // [Електронний ресурс] – Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Актор_\(суспільні_науки\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Актор_(суспільні_науки)) – Заголовок з екрану.

виявлених недоліків та помилок є вирішальною вимогою щодо штучного інтелекту вищого ступеню розвитку (англ. Artificial Superintelligence, скороч. ASI). У своїй сукупності зазначені обставини можуть слугувати додатковими аргументами щодо можливості та доцільності визнання штучного інтелекту суб'єктом правовідносин, в тому числі в галузі кримінального права, позицію щодо чого разом з автором поділяють окремі дослідники та науковці, зокрема, керівник Центру теоретико-правових проблем інформаційної сфери НДІ інформатики і права НАПрН України, д.ю.н., проф. О.А. Баранов, д.ю.н., проф. Луганського ДУВС імені Е.О. Дідоренка М.В. Карчевський, проф. Крістофер Хернас (Christoffer Hernæs) та деякі інші.

Зазначена позиція поступово отримує й нормативне оформлення, в тому числі, у відповідній Резолюції Європейського парламенту від 16.02.2017 р. (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)), в якій, зокрема, зазначається, що у перспективі можливості штучного інтелекту можуть в решті решт перевершувати інтелектуальні здібності людини (п. «Р» вступу), наявною є тенденція розробки розумних та автономних машин, здатних до навчання та самостійного прийняття рішень (п. «G» вступу), збільшується розділ між прошарками суспільства, зменшується кількість людей, яких можна віднести до середнього класу, відповідно, важливо врахувати той факт, що розвиток робототехніки може привести до концентрації багатства і влади у невеликої групи людей (п. «K» вступу), можуть виникнути нові питання безпеки доступу до інформації і захисту персональних даних у зв'язку з використанням програм та обладнання, які функціонують одне з одним і мають доступ до бази даних без втручання людини (п. «N» вступу), необхідно забезпечити прозорість та зрозумілість процесів прийняття рішень (п. «H» вступу), але люди завжди мріяли про створення розумних машин, зокрема, подібних до людини (п. «A» вступу) і сьогодні людство знаходиться на початку ери більш високотехнічних роботів, ботів, людиноподібних роботів та інших пристроїв, в основу роботи яких покладений штучний інтелект і які символізують своєю появою початок нової промислової революції, яка майже напевно охопить всі прошарки суспільства (п. «B» вступу), тому дуже важливо, щоб встановлені етичні і правові норми не пригнічували розвиток інновацій.

Радутний О.Е. Правові аспекти феномену цифрової людини в кібернетичному та іншому просторі / Забезпечення кібербезпеки: правові та технічні аспекти : Збірник тез наукових доповідей науково-практичного семінару, 8 листопада 2018 р., м. Харків – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2018. – 112 с. – с. 57 – 63

**Кафедра права та кафедра комп'ютерних систем, мереж та кібербезпеки
Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»**

**Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
МВС України**

